

TÜRKİYE'DE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ TEZLERİN İNCELENMESİ

EXAMINING THESES ON HEALTH LITERACY IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül TURAN

KAEÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü,
aysegul.turan@ahievran.edu.tr
Kırşehir / Türkiye
ORCID: 0000-0002-0451-8611

Araş. Gör. Nagihan Merve SÖYLEMEZ

KAEÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü,
nagihan.soylemez@ahievran.edu.tr
Kırşehir / Türkiye
ORCID: 0000-0002-3430-7241

Zaynab Abdi JIMALE

KAEÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Bölümü,
jimale.zaynab@ogr.ahievran.edu.tr
Kırşehir / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1058-7602

Özet

Sağlık okuryazarlığı; kişilerin sağlığı ile ilgili konularda doğru kararları almaları için gerekli becerilere sahip olma durumudur. Sağlık okuryazarlığı yeterli seviyede olan bireyler, yazılı materyalleri okuyup anlayabilmekte, sağlık profesyonelleriyle doğru iletişim kurabilmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de sağlık okuryazarlığı ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin özelliklerinin incelenerek, çalışılan konu yönelimlerinin belirlenmesidir. Sağlık okuryazarlığı birey ve toplumun sağlığının korunması, geliştirilmesi, sağlıkla ilgili maliyetin düşürülmesi gibi alanlarla ilişkili olduğu için bu alanda yapılmış olan çalışmaları genel anlamda incelemek ve içerik analizi yapmak önemlidir. Bu çalışmada YÖK Ulusal Tez sayfasında erişim izni olan tezlerden (122 yüksek lisans, 21 doktora tezi) seçilerek içerik analizi yapılmıştır. Tezlerden sağlık okuryazarlığı kavramını içeren hemşirelik, ebelik ve halk sağlığı ana bilim dalında olanlar çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada danışman unvanı, sayfa sayısı, çalışma tarihi, üniversite, araştırma türü, örneklem grubu, amaçları, elde edilen sonuçlar ve anahtar kelime parametreleri kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS, MS Excel programı ile yapılmış ve tanımlayıcı istatistikler uygulanmıştır. Yapılan analizlerde sağlık okuryazarlığı konusunun 2011 yılından günümüze kadar en fazla 2022 yılında ilgi gördüğü ve hemşirelik alanında çalışmaların yoğunlaştığı görülmüştür.

Araştırma tasarımı olarak genellikle tanımlayıcı ve tanımlayıcı-kesitsel tasarımlar kullanılmıştır (%30,8 ve %35). Farklı örneklem gruplarının yer aldığı bu tezlerde çoğunlukla hastalar ve yetişkinlerle çalışılmıştır (%25,9 ve %25,2). Tez çalışmalarının amaçları genellikle sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile hastalıkların incelenmesi ve ilişkilendirilmesi üzerinedir. Tez konularında sağlık okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi ve sağlıklı yaşam üzerine etkisini inceleme eğilimi de fazladır. Ebeveynlerin ve bakım verenlerin sağlık okuryazarlığına yönelik çalışmaların ise diğerlerine göre azınlıkta olduğu görülmüştür. Tezlerin sonuç bölümlerinde çoğunlukla sağlıklı yaşam tarzının oluşturulması ve hastalık yönetiminin iyileştirilmesi için sağlık okuryazarlığı seviyesinin artırılması gerektiğine değinilmiştir. Buna ek olarak sağlık okuryazarlığını arttırmak için ölçek uyarılama ve eğitim materyali/planı oluşturan çalışmaların genellikle doktora tezlerinde olduğu gözlenmiştir. İncelenen çalışmalar neticesinde, ebeveynlerin ve bakım vericilerin sağlık okuryazarlığına ilişkin çalışmaların artırılması uygun görülmektedir. Ayrıca sağlıklı yaşam tarzının benimsenmesi ve hastalık yönetiminin iyileştirilmesi için, çalışmalarda kullanılan eğitim materyallerinin daha fazla kitlelere ulaştırılıp uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Okuryazarlığı, Hemşirelik, Halk Sağlığı, Sağlıklı Yaşam.

ABSTRACT

Health literacy refers to individuals' ability to possess the necessary skills to make informed decisions about health-related issues. Individuals with adequate health literacy can read and understand written materials and communicate effectively with healthcare professionals. The purpose of this study is to examine the characteristics of graduate theses on health literacy in Türkiye and determine the direction of research topics. Since health literacy is associated with areas such as the preservation and improvement of individual and public health, and the reduction of healthcare costs, it is important to examine studies conducted in this field and conduct content analysis. In this study, content analysis was performed on theses (122 master's theses and 21 doctoral dissertations) with access permission on the YÖK National Thesis page. Theses that include the concept of health literacy in the fields of nursing, midwifery, and public health were included in the study. Parameters such as advisor title, page number, date of study, university, research design, sample group, objectives, results, and keywords were used in the research. The data were analyzed using SPSS and MS Excel, and descriptive statistics were applied. 2022 is the year in which the topic of health literacy has drawn interest the most since 2011, and studies have been concentrated in the field of nursing. Generally, descriptive, and descriptive-cross-sectional designs were used as research designs (30.8% and 35%, respectively). In these theses with different sample groups, mostly patients and adults were studied (25.9% and 25.2%, respectively). The objectives of the thesis studies generally focused on examining and correlating health literacy levels and diseases. There is also a tendency to determine the levels of health literacy and examine its impact on healthy living. Studies on health literacy for parents and caregivers were found to be less common than others. In the conclusion sections of the theses, it was emphasized that increasing health literacy levels is necessary for creating a healthy lifestyle and improving disease management. In addition, it was observed that studies that adapt scales and develop education materials/plans to increase health literacy are generally doctoral dissertations. Based on the examined studies, it is recommended that studies on health literacy for parents and caregivers be increased. It is also recommended that education materials used in studies be disseminated to more people to adopt a healthy lifestyle and improve disease management.

Keywords: Health Literacy, Nursing, Public Health, Healthy Life.

1. GİRİŞ

Sağlık okuryazarlığı (SOY), kişilerin sağlığı ile ilgili konularda doğru kararları almaları için gerekli becerilere sahip olma durumudur. Sağlık okuryazarlığı yeterli seviyede olan bireyler, yazılı materyalleri okuyup anlayabilmekte ve sağlık profesyonelleriyle doğru iletişimde bulunabilmektedir. (Berkman ve ark., 2010). Srensen ve diğerleri (2012) kişilerin günlük hayatta sağlıkla ilgili bilgileri anlamaları, değerlendirmeleri, karar alabilmeleri, hastalığı önleme ve yaşam kalitesini iyileştirmeleri için sağlık okuryazarlığının, okuryazarlıkla bağlantılı olduğunu görüşünü savunmaktadırlar. Nutbeam (2006)'a göre sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi için topluma verilen sağlık eğitimi sadece bilgiyi iletmekten ibaret olmamalı, bireylere sağlıkla ilgili bilgilere nasıl erişeceğine, sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanacağına (örneğin internetten muayene randevusu almak gibi) dair becerileri de içermelidir. Ayrıca verilen eğitimden geri bildirimler alınmalı ve bilgilerin uygulanırılığı test edilmelidir.

Sağlık sisteminin gelişimine paralel olarak sağlık hizmetinden faydalananların beklentileri de giderek artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (1998) göre sağlık okur yazarlığı, kişilerin sağlıkta iyiliği teşvik eden ve sürdüren yollarla, sağlıkla ilgili bilgilere ulaşma ve kullanmaya yönelik sosyal ve bilişsel becerileridir. Srensen ve arkadaşlarının (2012) geliştirdiği SOY modelinde; sağlıkla ilgili bilgilere erişim, anlama, değerlendirme, uygulama, sağlık bakımı, hastalıkların önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesine yönelik 12 alt boyut yer almaktadır. Yeterli sağlık okuryazarlığı olan bireyler sağlıklarını korumak ve geliştirmek için sağlıklı yaşam tarzını benimsemekte, sağlıklarıyla ilgili daha doğru kararlar almaktadırlar (Kendir Çopurlar ve Kartal., 2016).

SOY çalışmalarında genelde katılımcıların fiziksel aktivite, beslenme alışkanlığı, sigara/ alkol bağımlılığı ve hijyen konularındaki tutumlarının da araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda katılımcıların SOY düzeyleri ile yukarıda sözü edilen davranışlarla olan ilişkileri araştırılmaktadır. Koç Akran (2021) sağlık okuryazarlığı ile ilgili içerik analizi çalışmasında en fazla vurgulanan konuların, bilgi arama, yorumlama ve sağlık alanında oluşan farkındalık olduğunu belirtmektedir.

Hastaların tedavi sürecinde hastane sonrası bakım ve uygulamalar da önem taşımaktadır. Büyük emeklerle tedavisi yapılarak taburcu edilen hastalarda, ne yazık ki yanlış uygulamalar sonucu sürecin tersine döndüğü durumlarla karşılaşabilmektedir. Uğurlu ve Akgün (2019) araştırmalarında, hastaların hastanelerden taburcu edilirken yeterli düzeyde bilgilerinin olmadığını, sağlık hizmeti talebi sırasında sağlık çalışanlarından çok fazla yardım talep ettiklerini, ilaç prospektüsünü kullanmadıklarını ve hastaların bilgilendirilmesi için hazırlanmış olan yazılı gereçlerin kişilerin anlayabileceği seviyede olmadığını tespit etmişlerdir.

Sağlık okuryazarlığı ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlikleri, yapılan çalışmalarda doğru sonuçlar elde edilmesi açısından hassasiyetle ele alınması gereken konulardandır. Abdillah ve diğerleri (2021) adolesan ve okul çağı çocuklarına yönelik sağlık okuryazarlığı ölçeklerinin kullanıldığı PubMed, ProQuest, Science Direct, and Sage Journals veri tabanlarındaki altı çalışmayı, ölçek geçerliliği ve güvenilirliği açısından incelemişlerdir. İki çalışma haricinde tamamının geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlandığını ortaya koymuşlardır.

SOY ile ilgili çalışmalarda örneklem çeşitlilik göstermektedir. Toplumun sağlık okuryazarlığı seviyesini öğrenmek adına farklı örneklerle çalışılması doğru bir yaklaşımdır fakat gelecekte sağlıklı nesiller yetiştirmek ve çocuk sağlığı ile ilgili uygulamalarda toplumun sağlık inancını belirleyerek doğru bilgilerle doğru tutum ve davranışı kazandırabilmek adına, ebeveyn sağlık okuryazarlığına yönelik araştırmalar önceliklendirilmelidir. Sanders ve arkadaşları (2009) Literacy and Child Health adlı makalelerinde adolesanlar ve genç yetişkinlerin sağlık okuryazarlıklarına yönelik literatür taraması yapmışlar ve çocuk bakımı ile ilgilenenlerin sağlık okuryazarlığının düşüklüğünün, yetersiz koruyucu sağlık davranışları ve kötü çocuk sağlığı sonuçları ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Zibellini vd (2021), hamile kadınların sağlık okuryazarlığını doğrudan ölçen çok az çalışma bulunduğunu, oysaki sağlık okuryazarlığına yönelik çalışmaların, doğum öncesi bakım kullanımı ve kalitesi, doğum sonrası anne ve bebeğe ait çıktılar açısından büyük iyileşmelere katkı sağlayabileceğini belirtmektedir.

İncelenen çalışmaların çoğunda, sağlık okuryazarlığı düzeyinin; sağlık bakımına erişim, gelir ve eğitim düzeyi, sağlık iletişimi ve sonuçları, hastalıklara uyum oranı, hastanede yatış oranı, erken tanı ve tedavi sağlayan sağlık taramalarından daha az yararlanma, mortalite ve morbidite oranları ve sağlık bakım maliyetinin artması ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Özdemir ve ark., 2010; Baker ve ark., 2007; Nielsen ve ark., 2004; Eichler ve ark., 2009). Akyüz (2021) ise, 1975-2019 yılları arasında Web of Sciences veri tabanında yayınlanan sağlık okuryazarlığı ile ilgili makalelere yönelik bibliyometrik analiz çalışmasında, bu alanda farkındalığı artırıcı bilimsel faaliyetlerin desteklenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Kondilis vd (2008) Avrupa ülkelerinde sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların, dil engelleri, sağlık okuryazarlığı düzeyi farklılıkları nedeniyle Amerika'ya oranla daha az olduğunu belirtmektedir. Avrupa ülkelerinde sağlık okuryazarlığı çalışmalarının artması için ülkelerin kendi dillerinde geçerli ve güvenilirlikleri sağlanmış ölçekler geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Bu çalışmada sağlık okuryazarlığı kavramının lisansüstü tezlerde ele alınma düzeylerinin belirlenerek durum tespiti yapılması ve öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla YÖK Ulusal Tez sayfasında erişim izni olan tezlerden sağlık okuryazarlığı kavramına yer verilmiş tezler (123 yüksek lisans, 21 doktora tezi) seçilerek içerik analizi yapılmıştır. Konu ile ilgili tezler, yayınlanma tarihi, üniversite, anabilim dalı, danışmanın unvanı, sayfa sayısı, araştırma türü, yöntemi, örnekleme, elde edilen sonuçlar ve anahtar kelimeler parametrelerine göre analiz edilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Sağlık okuryazarlığı birey ve toplumun sağlığının korunması, geliştirilmesi, sağlıkla ilgili maliyetin düşürülmesi gibi alanlarla ilişkili olduğu için bu alanda yapılmış olan çalışmaları genel anlamda incelemek ve içerik analizi yapmak sağlıkla ilgili doğru kararlar almak adına önemlidir. Bu çalışmada incelenen tezler amaç, konu ve sonuçlar bakımından gruplandırılarak içerikleri detaylı olarak incelenmiştir. Böylelikle tezlerin, benzer ve farklı yönlerinin görülmesi kolaylaştırılmıştır. Bu çalışmanın, ileride sağlık okuryazarlığı alanında araştırma yapmak isteyenler için az çalışılan alanlar veya hiç çalışılmayan alanların görülmesi açısından rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

2. MATERYAL METOT

2.1. Araştırmanın Örnekleme

YÖK Ulusal tez web sayfasında erişim izni olan hemşirelik, halk sağlığı ve ebelik alanlarında yüksek lisans ve doktora tezlerinden sağlık okuryazarlığı kavramlarını içeren tezler çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu kapsamda toplam 143 tez (122 yüksek lisans, 21 doktora tezi) detaylı incelemeye tabii tutulmuştur.

2.2. Verilerin toplanması ve analizi

YÖK tez erişimi sayfasında yer alan ve erişim izni olan, sağlık okuryazarlığı kavramlarını içeren tezlerden sadece hemşirelik, ebelik ve halk sağlığı alanlarında olanlar veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada tezlerin incelenmesinde içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Yaygın olarak kullanılan parametreler; yayının şekli, konusu, başlığı, yazarı, kurumu ve yayınlanma tarihi şeklinde sıralanmaktadır. Bu çalışmada ise konu, tür, danışman unvanı, sayfa sayısı, tez sahibinin alanı, tarihi, üniversite, araştırma türü, örneklem grubu, amaçları, elde edilen sonuçlar ve anahtar kelimeler parametreleri kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS, MS Excel ve programı ile yapılmış ve tanımlayıcı istatistikler uygulanmıştır.

2.3. Araştırmanın Soruları

*Akademik camiada sağlık okuryazarlığının ele alınma düzeyini nedir?

*YÖK Ulusal Tez Merkezinde yer alan lisansüstü tezlerde sağlık okuryazarlığı tezlerinin içerikleri nedir?

*Sağlık okuryazarlığına yönelik tezler daha çok hangi ana bilim dallarında yer almaktadır ve ilgili ana bilim dalı ile ilişkisini nedir?

*Örneklem hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır ve örneklem alanlarında hangi sonuçlara ulaşılmıştır?

2.4. Araştırmanın Kısıtları

Sadece YÖK tez erişimi sayfasında belli tarihler arasında yer alan ve erişim izni olan, sağlık okuryazarlığı kavramlarını içeren tezlerin ve dahil edilen tezlerin sadece hemşirelik, ebelik ve halk sağlığı alanlarında olması çalışmanın sınırlılıkları arasındadır.

3. BULGULAR

3.1. İncelenen Tezlerin Türü, Danışmanın Unvanı ve Sayfa Sayısı

Örneklem grubuna dahil edilen lisansüstü tez sayısı toplam 143'tür. Bu tezlerin %85,3'ü yüksek lisans, %14,7'si doktora tezidir. Danışman unvanlarına göre ele alındığında; %39,2 ile tezlerin en çok doçent unvanına sahip danışmalar tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir. Doktor öğretim üyesi ve profesör unvanına sahip danışmalar ile yürütülen tezlerin oranı birbirine yakındır (%30,1- %30,8). Tezlerin sayfa sayılarının genellikle 0-99 sayfa sayısı arasında yoğunlaştığı (%74,1) ancak 200 sayfa üzerinde tezin olmadığı bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: İncelenen Tezlerin Türü, Danışmanın Unvanı ve Sayfa Sayısı

Sayfa sayısı	Frekans	Yüzde	Tezin türü	Frekans	Yüzde
0-99	106	74,1	Yüksek lisans	122	85,3
100-199	37	25,9	Doktora	21	14,7
Toplam	143	100,0	Toplam	143	100,0

Danışmanın unvanı	Frekans	Yüzde
Dr. Öğr Üyesi	43	30,1
Doç. Dr.	56	39,2
Prof. Dr.	44	30,8
Toplam	143	100,0

3.2. İncelenen Tezlerin Amaçları

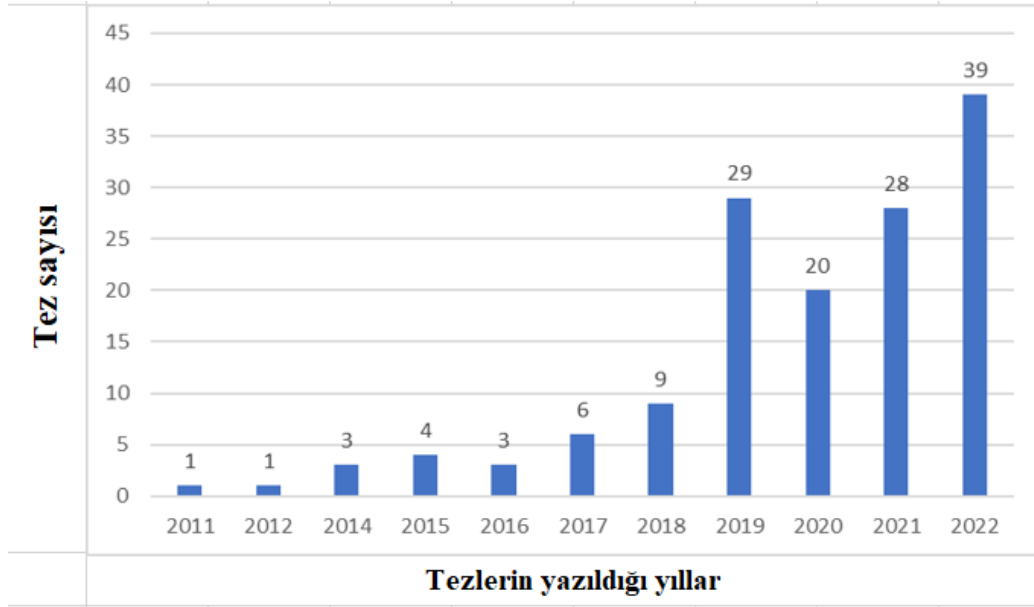
Sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmaya dahil edilen tezlerin amaçları incelendiğinde benzer amaçlar doğrultusunda çalışmaların yürütülmüş olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalar 6 amaç altında gruplandırılmış ve bu şekilde değerlendirilmeye alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda, bir hastalık ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarmayı hedefleyen çalışmaların fazla olduğu görülmektedir (%37,8). Farklı örneklem gruplarında uygulanan sağlık okuryazarlığı seviyelerinin tespiti (%18,9) ve sağlık okuryazarlığının sağlıklı yaşama etkisi (%16,8) üzerine yapılan çalışmalar da tez amaçları arasında yer almaktadır. Ebeveynlerin sağlık okuryazarlığı (%10,5) ve sağlık okuryazarlığının, bakım/bakım vericiler açısından önemi (%4,2) üzerine yapılan çalışmalar, daha az sayıdadır (Tablo 2).

Tablo 2: İncelenen Tezlerin amaçları

	Sayı	Yüzde
SOY ve Hastalıklar	54	37,8
SOY ve Bakım/Bakım Vericiler	6	4,2
SOY'un Değerlendirilmesi	27	18,9
SOY'un Yaşam Üzerine Etkisi	24	16,8
SOY ile ilgili ölçek uyarlama	17	11,9
Ebeveyn, SOY ve Çocuk	15	10,5

3.3. İncelenen Tezlerin Yazım Tarihleri

YÖK Ulusal tez programında sağlık okuryazarlığı kelimesini içeren hemşirelik, ebelik ve halk sağlığı alanlarındaki tezler 2011'den itibaren yazılmıştır. Tez sayılarında düzenli bir artma ya da azalma görülmemiştir ve 2013 yılında örneklem grubuna dahil edilebilecek tez bulunmamaktadır. 2011 ile 2023 yılları arasında sağlık okuryazarlığının en fazla ilgi gördüğü yıllar sırasıyla 2022, 2019 ve 2021 yılları olmuştur (Şekil 1).

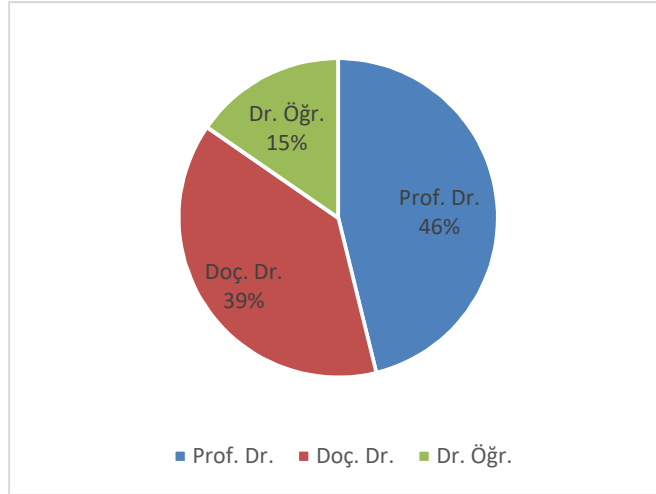
Şekil 1: İncelenen Tezlerin Yazım Tarihleri

3.4. İncelenen Tezlerin Yazıldığı Üniversiteler

Sağlık okuryazarlığı ile ilgili en fazla çalışma yapan ilk 10 üniversitedeki çalışmaların 53 tanesi yüksek lisans 12 tanesi ise doktora düzeyindedir. Bu üniversitelerdeki sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların geneli yüksek lisans (% 81,53) düzeyinde yapılmıştır (Tablo 3). İlgili alanda en fazla çalışma Atatürk Üniversitesinde yapılmıştır. Atatürk Üniversitesinde yapılan çalışmalardan 11 tanesi yüksek lisans tezi, 1 tanesi ise doktora tezidir. Doktora düzeyinde en fazla çalışmaya yer veren üniversiteler Hacettepe Üniversitesi (3 doktora tezi) ve Gazi Üniversitesi (3 doktora tezi)'dir. Örneklem grubunda olduğu gibi en fazla çalışma yapılan bu 10 üniversitede de en fazla profesör unvanına sahip danışmanlar (% 46,15) tez çalışmalarının yürütücüsü olmuştur (Şekil 2).

Tablo 3: Sağlık okuryazarlığı ile ilgili en fazla çalışma yapan ilk 10 üniversitedeki doktora ve Yüksek Lisans tez sayıları

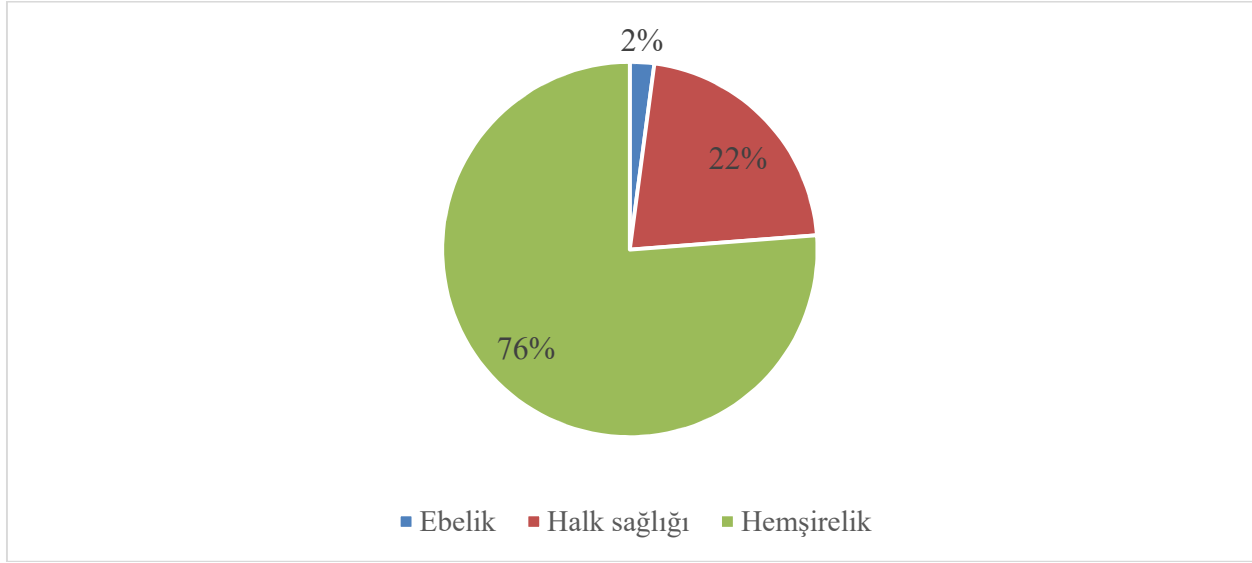
Üniversite	Yüksek Lisans Tez Sayısı	Doktora Tez Sayısı	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Dr. Öğr. Üyesi	Toplam Çalışma Sayısı
Atatürk Ü.	11	1	2	5	5	12
Ankara Ü.	8	0	4	3	1	8
Gazi Ü.	4	3	6	0	1	7
İzmir Kâtip Çelebi Ü.	7	0	2	5	0	7
Ege Ü.	5	1	5	1	0	6
Marmara Ü.	6	0	0	5	1	6
Hitit Ü.	6	0	0	4	2	6
İnönü Ü.	3	2	5	0	0	5
Hacettepe Ü.	1	3	2	2	0	4
Erciyes Ü.	2	2	4	0	0	4

Şekil 2: SOY ile ilgili en fazla çalışma yapan üniversitelerde danışman unvanları

3.5. İncelenen Tezlerin Ana Bilim Dalları

YÖK Ulusal tez programında çeşitli ana bilim dallarının sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışma yaptıkları belirlenmiş olup bunlardan hemşirelik, ebellek ve halk sağlığı alanlarındaki tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmalar en fazla hemşirelik ana bilim dalında yapılmıştır (%76). Hemşirelik mesleğinin eğitici rolü nedeniyle sağlık okuryazarlığı eğitiminin ele alındığı faydalarının da değerlendirildiği çalışmalar görülmektedir. Toplum sağlığı politikalarının belirlenmesi ve sağlık yönetiminde alınacak kararlara yön vermesi açısından sağlık okuryazarlığı konulu tezler önemlidir (Şekil 3).

Şekil 3: İncelenen Tezlerin Ana Bilim Dalları

3.6. İncelenen Tezlerde Araştırma Türleri

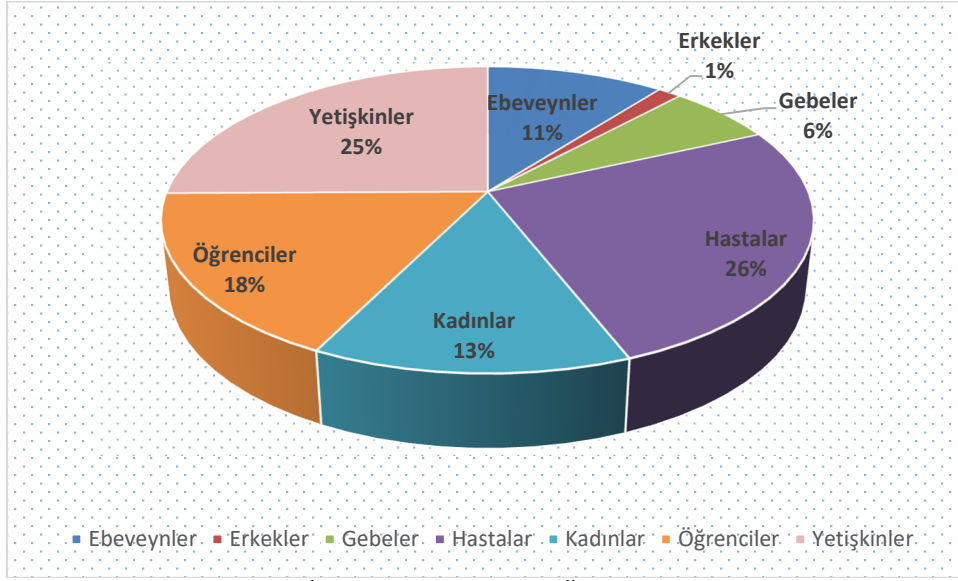
Tezlerde belirlenen problem ve amaç doğrultusunda, araştırma türü olarak, genellikle tanımlayıcı-kesitsel (%35,0) yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Tezler arasında 50 tanımlayıcı-kesitsel, 44 tanımlayıcı, 21 tanımlayıcı-ilişkisel çalışma türü yer almaktadır. Deneysel, metodolojik ve ilişkisel araştırma türleri ise diğerlerine kıyasla daha az tercih edilmiştir (Tablo 4). Deneysel ve tanımlayıcı çalışmalar en fazla 2019 yılında yapılmıştır. Yüksek lisans tezlerinde en fazla tanımlayıcı-kesitsel ve tanımlayıcı araştırma türü tercih edilirken doktora tezlerinde en fazla deneysel araştırmalar yapılmıştır.

Tablo 4: İncelenen Tezlerde Araştırma Türleri

Araştırma türü	Sayı	Yüzde
Deneysel	10	7,0
İlişkisel	6	4,2
Metodolojik	6	4,2
Tanımlayıcı	44	30,8
Tanımlayıcı ve İlişkisel	21	14,7
Tanımlayıcı-Kesitsel	50	35,0
Tanımlayıcı, Kesitsel ve İlişkisel	1	,7
Yarı Deneysel	5	3,5

3.7. İncelenen Tezlerde Örneklem Grubu

Tezlerin örneklem grupları çeşitlilik göstermektedir. Yapılan çalışmalardaki örneklem gruplarını daha detaylı inceleyebilmek adına benzer olabilecek örneklem arasında bir gruplandırılma yapılmıştır (Şekil 4). Bu gruplar hastalar, ebeveynler, erkekler, gebeler, kadınlar, öğrenciler ve yetişkinlerdir. En çok çalışma yapılan örneklem grubu hastalardır (%26) ve genellikle bir kronik hastalığa sahip bireyler seçilmiştir. Farklı sosyoekonomik gruplarda yer alan yetişkinler (%25) ise en fazla çalışma yapılan ikinci gruptur. Gebelerin ve bakım verici rolleri bulunan ebeveynlerin sağlık okur yazarlığını artırmak ve gelecekte sağlam bir sağlık okuryazarlığı temeli atabilmek için bu gruplarla yapılan çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Şekil 4: İncelenen Tezlerde Örneklem Grubu

3.8. İncelenen Tezlerde Elde Edilen Sonuçlar

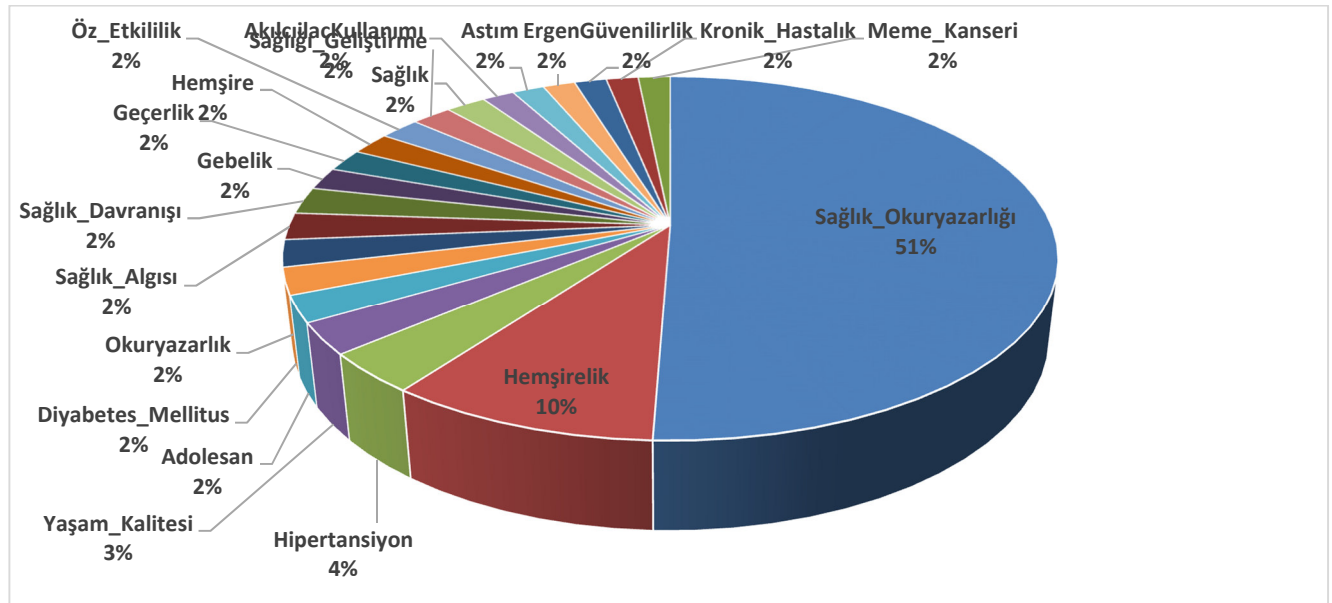
Sağlık okuryazarlığı düzeyleri, sağlık okuryazarlığı ile diğer faktörler arası ilişkiler ve sağlık okuryazarlığı eğitiminin etkilerine yönelik sonuçlara tezlerin genelinde yer verilmiştir. Çalışmaya dahil edilen tezler incelendiğinde elde edilen sonuçların benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Benzer özellik gösteren tezlerin sonuçları ile 6 grup oluşturulmuştur. Bu gruplardan sağlık okuryazarlığı seviyesinin sağlık yaşam tarzının benimsenmesi (%24,5) üzerine elde edilen çalışmalar ve hastalıkla mücadele etmede sağlık okuryazarlığı seviyesinin etkisine dair elde edilen sonuçlar (%23,1) yoğunluk göstermektedir. Koruyucu tedavide/erken tanılama işlemlerinde sağlık okuryazarlığının etkisi üzerine elde edilen sonuçlar ise diğer çalışmalara nazaran daha az yoğunlukta çalışılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: İncelenen Tezlerin Elde Ettikleri Sonuçlar

	Sayı	Yüzde
SOY Düzeyinin Hastalıkla Mücadele Etkisi	33	23,1
Geliştirilen Eğitim Materyali/Planın SOY'a Etkisi	26	18,2
Koruyucu Tedavide /Erken Tanıda SOY'un Etkisi	12	8,4
Sosyodemografik ve Çevresel Etmenlerin SOY'a Etkisi	17	11,9
SOY Düzeyinin Sağlıklı Yaşamın Benimsenmesinde Etkisi	35	24,5
SOY Düzeyinin Belirlenmesi	20	14,0

3.9. İncelenen Tezlerde Anahtar Kelimelere Yönelik Analizler

İncelenen tezlerde çok fazla çeşitlilikte anahtar kelime kullanılmıştır. Analize en fazla tekrar eden anahtar kelimeler dahil edilmiştir. En fazla kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla; Sağlık Okuryazarlığı (%51), hemşirelik (%10), hipertansiyon (%4) olduğu görülmektedir (Şekil 5). Diğer anahtar kelimelerin kullanım sıklığı daha az olup %2 ila %3 arasında değişiklik göstermektedir. Sağlık okuryazarlığı anahtar kelimesi, en fazla hastalar (35) ve yetişkinlerin (33) örneklem grubu olarak tercih edildiği çalışmalarda kullanılmıştır. Hemşirelik anahtar kelimesi en fazla kadınlar (6) ve hastalar (6) ile yapılan çalışmalarda kullanılırken hipertansiyon anahtar kelimesi hastalar üzerinde yapılan çalışmalarda tercih edilmiştir (Tablo 6).

Şekil 5: Anahtar Kelimeler

Tablo 6: Anahtar Kelimelerin Örnekleme Dağılımı

	Ebeveyn	Erkek	Gebeler	Hastalar	Kadın	Öğrenciler	Yetişkinler	Toplam
Adolesan	0	0	0	0	0	6	0	6
Akılcı İlaç K	1	0	1	1	0	0	1	4
Astım	1	0	0	3	0	0	0	4
Diyabet	0	0	0	6	0	0	0	6
Ergen	1	0	0	0	0	3	0	4
Gebelik	0	0	4	0	1	0	0	5
Geçerlik	0	0	0	0	0	5	0	5
Güvenilirlik	0	0	0	0	0	4	0	4
Hemşire	1	0	0	1	1	1	1	5
Hemşirelik	4	0	1	6	6	3	4	24
Hipertansiyon	0	0	0	8	0	0	1	9
Kronik Hastalık	1	0	0	3	0	0	0	4
Meme Kanseri	0	0	0	0	4	0	0	4
Okuryazarlık	0	0	0	3	0	1	2	6
Öz Etkililik	0	0	0	4	1	0	0	5
Sağlığı Geliştirme	0	0	0	0	1	2	2	5
Sağlık	0	0	0	1	0	1	3	5
Sağlık Algısı	0	0	2	1	0	1	2	6
Sağlık Davranışı	0	0	0	1	1	3	1	6
Sağlık Okuryazarlığı	10	2	9	35	19	19	33	127
Yaşam Kalitesi	0	0	0	5	1	0	1	7
Toplam	12	2	9	35	19	23	35	135

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada; sağlık okur yazarlığı konusu Yök Tez’de yer alan lisansüstü tezlerle araştırılmıştır. Srensen vd (2012), 2009 ile 2010 yılları arasında MedLine, Pubmed ve Web of Science’da yayınlanan makalelerle içerik analizi yapmıştır. Mevcut sağlık okuryazarlığı kavramlarını gözden geçirerek yeni bir kavramsal model geliştirmişlerdir. Sander vd (2009), MedLine, Eğitim Kaynakları Bilgi Merkezi, Ulusal Tıp Kütüphanesi, PsychInfo, Harvard Health Literacy Bibliography veri kaynakları ile içerik çocuk sağlık okur yazarlığı hakkında içerik analizi yapmışlardır.

Tezlerin amaçları incelendiğinde genellikle bir hastalık ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarmayı hedefleyen çalışmaların fazla olduğu görülmektedir. Farklı örneklem gruplarında sağlık okur yazarlığı seviyelerinin ölçümlerine yer verilmiştir. Bu ölçümlerinde ebeveynler ve bakım vericilere ait çalışmaların nadir olduğu görülmektedir. Oysaki sağlıklı nesillerin temini için bu alanlarda daha detaylı ölçümler yapıldığı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim Özdemir vd (2009), mevcut sağlık okur yazarlığı ölçeklerinin sadece okuma ve anlama yönelik olmalarından dolayı ölçümlemede yeterli olmadıklarını belirtmektedirler.

Tezlerin yazıldığı tarihler incelendiğinde 2019 yılından itibaren ivme kazandığı görülmektedir. Akyüz (2021)’ün 1975- 2019 yılları arasında Web of Science’da yer alan sağlık okuryazarlığı konulu araştırmaları incelediği makalesinde ise 2014 yılından sonra çalışma sayısındaki artış dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, tez konularının sağlık yaşam tarzının benimsenmesi (%24,5) ve sağlık okuryazarlığı seviyesinin etkisine (%23,1) dair çalışmalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bozkanat (2015), sağlık okur yazarlığı ile ilgili tezlerin konularını incelediği çalışmada sağlık okur yazarlığının daha çok sağlıkçılar tarafından irdelendiğini, hasta bakış açısının yetersiz kaldığını ve sosyal bilimler alanlarında da incelenmesi gerektiğini bildirmektedir. Berkman (2010) ise sağlık okuryazarlığının kökenleri ve kavramsallaştırması üzerine yaptığı çalışmada sağlık okuryazarlığının tanımı konusunda fikir birliği olmamasının, sağlık okur yazarlığı ölçümünde ilerlemeyi engelleyebileceğini veya önemli sorunların çözümünü geciktirebileceğini belirtmektedir. SOY düzeyi düşük olan bireylerin, yüksek olan bireylere göre hastanede yatış sayılarının ve sürelerinin arttığı, gereksiz tahlil ve tetkik istemleri nedeniyle hastane masraflarında artış olduğu belirtilmektedir. Nitekim Eichler vd (2009) de, sınırlı sağlık okur yazarlığının maliyeti konularına değinmişlerdir ve düşük sağlık okur yazarlığının maliyetleri artırabileceği varsayımına ulaşabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu bildirmektedirler. Özellikle sağlığın geliştirilmesi ve hastalıkların önlenmesine yönelik faaliyetlerin de maliyet analizine dahil edilmesi gerektiği görüşündedirler.

Tez amaçlarının % 37,8’ini oluşturan sağlık okuryazarlığı ile hastalıklar arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda genelde diyabet, KOAH, hipertansiyon ve kanser hastalıkları ele alınmıştır. Yaşlanan nüfusun sağlık okuryazarlığı ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Bozkurt ve Demirci (2019) halk sağlığı merkezine kayıtlı 65 yaş üstü bireylerle yürüttüğü çalışmada katılımcıların %85,1’inde sağlık okuryazarlığı düzeyini “sorunlu veya yetersiz” olarak belirtmektedir. Baker (2014), Amerika yaşlı nüfus ile yaptığı sağlık okuryazarlığı çalışmada, sağlık okuryazarlığı ile olumsuz sağlık sonuçlarını birbirine bağlayan nedensel yolların incelenmesini ve elde edilen bilgilerin etkin müdahale tasarlamada kullanılması gerekliliğini vurgulamıştır. Mahmmoud vd (2021) KOAH hastaları için sağlık okuryazarlığının, hastaların katılımını sağlamak ve öz-yönetim müdahalelerinin başarısını sağlamak açısından çok önemli bir faktör olduğunu ancak bu hastaların sağlık okuryazarlıklarına yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışma incelenen tezlerin anahtar kelimeleri; sağlık okuryazarlığı (%51), hemşirelik (%10), hipertansiyon (%4) ve yaşam kalitesi (%3) alanlarında yoğunlaşmaktadır. Akyüz (2021) ise, Web of Sciences üzerinden yürüttüğü çalışmada, sağlık okuryazarlığı (270), birincil bakım (43) ve sağlık (41) anahtar kelimelerinin çoğunlukta kullanıldığını tespit etmiştir.

Sonuç olarak, incelenen tezlerin önerileri dikkate alındığında geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmış, Türk sağlık kültürüne uygun sağlık okuryazarlığı ölçeğine ihtiyaç bulunduğu görülmektedir. Ayrıca çocuk sağlık okuryazarlığının da ergenler için geliştirilmiş bazı ölçeklerle ölçüldüğü belirlenmiştir. Çocuk gelişimine uygun bilgi ve beceriyi ölçebilen bir çocuk sağlık okuryazarlığı ölçeğinin de literatürde büyük bir boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir. Sağlık okuryazarlığının sağlık maliyetine olan etkileri az çalışılan alanlar arasında yer almaktadır. Mikro ve makro açıdan ele alınabilecek çalışmaların pek çok çalışmaya öncülük edeceği düşünülmektedir. İncelenen çalışmalar neticesinde, ebeveynlerin ve bakım vericilerin sağlık okuryazarlığına ilişkin çalışmaların artırılması uygun görülmektedir. Ayrıca sağlıklı yaşam tarzının benimsenmesi ve hastalık yönetiminin iyileştirilmesi için, çalışmalarda kullanılan eğitim materyallerinin daha fazla kitlelere ulaştırılıp uygulanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdillah, IL.; Lusmilasari, L. & Hartini, S. (2021). "Instruments to Measure Health Literacy a mong Children: A Scoping Review", *Jurnal Promosi Kesehatan Indonesia*, Vol 16(2): 79-87.
- Akyüz, S. (2021). "Sağlık Okuryazarlığı Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi", *Genel Tıp Dergisi*, 31(4): 402-416.
- Baker, DW.; Wolf, MS. Feinglass, J.; Thompson, JA.; Gazmararian, JA. & Huang, J. (2007) "Health Literacy and Mortality Among Elderly Persons", *Arch Intern Med*, 167(14): 1503-1509.
- Berkman, ND.; Davis, TC.; & McCormack, L. (2010). "Health literacy: what is it?", *Journal of health Communication*, 15(2): 9-19.
- Bozkanat, E. (2015). "Sağlık Okuryazarlığı İle İlgili Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi". *Anadolu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Sağlık İletişimi Sempozyumu*, 5-6 Kasım 2015.
- Çopurlar Kendir, C. & Kartal, M. (2016). "Sağlık Okuryazarlığı Nedir? Nasıl ölçülür? Neden önemli?", *Türk Aile Hekimliği ve Birinci Basamak Dergisi*, 10 (1): 40-45.
- DSÖ (1998). "Sağlığın teşviki ve geliştirilmesi, eğitim ve iletişim bölümü sağlık eğitimi ve sağlığın teşviki ve geliştirilmesi birimi Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü", *Dünya Sağlık Örgütü*, Cenevre. Erişim Adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/64546/9789755903613_tur.pdf?sequence=3&isAllowed=y Erişim Tarihi: 01.03.2023.
- Eichler, K.; Wieser, S. & Brugger, U. (2009). "The Cost of Limited Health Literacy: a systematic review". *Int J Public Health*. 54: 313-324.
- Bozkurt, B. & Demirci, H. (2019). "Health literacy among older persons in Turkey, The Aging Male", 22(4): 272-277, DOI: 10.1080/13685538.2018.1437901
- Koç Akran S (2021). "Sağlık Okuryazarlığı Üzerine Sistemik Derleme". *International Journal of Humanities and Education*. Cilt: 7 (15): 143- 168.
- Kondilis, BK.; Kiriaze, IJ.; Athanasoulia, AP. & Falagas, ME. (2008) "Mapping Health Literacy Research in the European Union: A Bibliometric Analysis", *PLoS ONE* 3(6): 1- 6. doi:10.1371/journal.pone.0002519.
- Mahmmoud, S.; Sue, D. & Hassan, H. (2021). "Effectiveness of Health Literacy Interventions on COPD Self-Management Outcomes in Outpatient Settings: A Systematic Review", *Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease*, 18 (3): 367-373, DOI: 10.1080/15412555.2021.1872061.
- Nielsen-Bohlman, L.; Panzer, AM.; Hamlin, B. & Kindig, DA. (2004). "Health Literacy a Prescription to End Confusion", *Institute of Medicine of the National Academies, Committee on Health Literacy Board on Neuroscience and Behavioral Health*. The National Academies Press. 500 Fifth Street, NW, Washington.

Nutbeam, D. (2006). "Health Literacy as a public Health goal: a challenge for contemporary Health education and communication strategies into the 21st century", *Health Promotion International*, 15 (3): 259- 267.

Özdemir, H.; Alper, Z.; Uncu, Y. & Bilgel, N. (2010). "Health literacy among adults: a study from Turkey", *Health Education Research*, 25(3): 464-477.

Sanders, LM.; Federico, S.; Klass, P.; Abrams, MA. & Dreyer, B. (2009). "Literacy and child health: a systematic review", *Arch Pediatr Adolesc Med*. 163(2): 131-140.

Srensen, K.; Van den Broucke, S.; Fullam, J.; Doyle, G.; Pelikan, J.; Slonska, Z. & Brand, H. (2012) "Health literacy and public health: A systematic review and integration of definitions and models", *BMC Public Health*, 12 (80): 1-13.

Uğurlu, Z. & Akgün, HS. (2019). "Sağlık kurumlarına başvuran hastaların sağlık okuryazarlığının ve kullanılan eğitim materyallerinin sağlık okuryazarlığına uygunluğunun değerlendirilmesi", *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1): 96-106.

Zibellini, J.; Muscat, DM.; Kizirian, N. & Gordon, A. (2021). "Effect of health literacy interventions on pregnancy outcomes: A systematic review", *Women and Birth*, 34 (2): 180-186, ISSN 1871-5192, doi.org/10.1016/j.wombi.2020.01.010.